

- CZEGŐ ZOLTÁN 2013. Akit élve is, holtában is elrejtettek. *Erdélyi Napló* <https://erdelyinaplo.ro/elo-emlekezet/akit-elve-is-holtaban-is-elrejtettek> (2025. 09. 16.)
- FRÁTER JÁNOSNÉ 1974. *A Magyar Tudományos Akadémia Állandó Bizottságai, 1854-1949*. MTA Könyvtárának Kiadványai, Budapest.
- Harminczhatodik akadémiai ülés. Összes akad. ülés. 1870. decz. 19-én. 1870. *A Magyar Tudományos Akadémia Értesítője* 4/18: 289.
- Harmincznyolczadik akadémiai ülés. Összes ülés. 1877. december 17-én. 1877. *Akadémiai Értesítő* 11/16: 223.
- HUNFALVY PÁL 1858. A nyelvtudomány jelen helyzete. *Budapesti Szemle* 3/7–8, 87–139.
- Igazgatósi ülés. 1877. márcz. 26-én. 1877. *Akadémiai Értesítő* 11/6: 86.
- Igazgatósi ülés. 1877. május 26. 1877. *Akadémiai Értesítő* 11/10: 145–146.
- Negyvenegyedik [nyelv- és széptudom, osztály-, egyszersmind összes-] ülés. 1868. dec. 21-én. 1868. *A Magyar Tudományos Akadémiai Értesítője* 2/20: 334.
- OBRSÚSÁNSZKY BORBÁLA 2007. Egykori nagy keleti utazónk nyomában. Bálint Gábor, a harminc nyelven beszélő tudós zseni. *Partium* 16/nyár 16–19.
- STEMLER ÁGNES 2004. *Nyelvrokonság és nyelvtörténet, Mátyás Flórián nyelvtudományi munkássága*. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest.
- ZSIRAI MIKLÓS 1994. *Finnugor rokonságunk*. Trezor Kiadó, Budapest.

Instead of myths: The relationship between Gábor Bálint and the Academy

Gábor Bálint of Szentkatolna (1844–1913) began his career as a promising linguist, but he did not receive proper professional training to integrate into the prevailing linguistic trends of his time. His fieldwork in Asia made him a recognized scholar, but his fanciful theories of linguistic relationships were not accepted by the leading linguists of the time. As an outspoken opponent of Finno-Ugric linguistic affinity, it was widely held that his scientific advancement was hindered by the Academy's "foreign-hearted" linguists. The aim of this paper is to reconstruct the relationship between Gábor Bálint and the Academy, based on documents found in Academic Gazette and the Archives of the Hungarian Academy of Sciences. Through this, our aim is to gain a clearer understanding of both Bálint's work and the operation of the Academy in the era of the dual monarchy of Austria-Hungary.

Keywords: Gábor Bálint, Pál Hunfalvy, Hungarian Academy of Sciences, mongolistics.

CSONTOS SÁRA
Magyarságkutató Intézet

Emlékezés Derek Bickertonra (1926–2018)*

DEREK BICKERTON a modern antropológiai nyelvészet, a többnyelvűség szocio-lingvisztikája és az evolúciós ihletésű nyelvelmélet egyik vezető alakja. Munkásságának elméleti jelentőségével a nyolcvanas évek elején ismerkedtem meg egy bécsi nyelvfilo-

* 2023-ban a Magvető Kiadónál megjelent Árnay c. kötetemben több nyelvészről is írtam. Derek Bickerton is szerepelt a kéziratban, de a sok anyag miatt kimaradt a megjelent kötetből. Köszönöm a lehetőséget, hogy most megjelenhet.

zófiai szemináriumon, ahol a diákok olvasmánylistájában szerepelt egy cikke a Scientific Americanból. Ennek lényegi érvrendszere az volt, hogy naiv hit az, mely a nyelvi rendszer veleszületettségét, a CHOMSKY hirdette innátista programot a mai írásbeliséggel rendelkező bonyolult történetű nyelvek rendszerszerű kutatásával és elsajátításának vizsgálatával akarja igazolni. Ehelyett úgynevezett primitív nyelvek kialakulását kell vizsgálni az ún. kreolizációs kontinuum egyik végén. Ezek a pidgin nyelvek mindig nagyon egyszerű szervezési elveket követnek, s mivel az átadás, a tradíció összeomlása nyomán keletkeznek, ők adják a nyelvalkotó képesség, a nyelvi bioprogram igazi bizonyítékát. Ehhez képest a mai kulturális nyelvek a bioprogram és a hagyomány kettős eredményei. Lelkesen el is olvastam BICKERTON klasszikus könyvét (*The roots of language*, 1981), sokat írtam is róla (lásd pl. PLÉH 1987, 2014).

BICKERTON a kreol nyelvek kiváló kutatójaként fölismerzte azt, hogy a nyelvi szocializációt biztosító folyamatos hagyomány összeomlásakor az új nemzedékekben új nyelvek jelennek meg. Olyan ültetvényes kultúrákban, ahol egyik forrásnyelv sem domináns, az utódok első vagy második nemzedékében a töredékes angol, portugál stb., vagyis az úgynevezett pidzsin nyelvek helyett egy új jellegzetes nyelvtanú kreol nyelv jön létre. Ezek a kreol nyelvek a gyermekek újabb nemzedékeinek alkotásai, ahol a hagyomány fölbomlása és megtörése miatt a nyelvi bioprogram érvényesül. Megjelenik egy „egyszerűbb nyelvtan”. Nyelvtani jelöléseikben ezek a nyelvek elég következetesek, miközben sokezer kilométer választja el őket egymástól. A nyelvtani viszonyokat szórenddel igyekeznek kifejezni, ennek megfelelően szórendjük kötött, és igen ritkák bennük a kihagyásos szerkezetek. Az újabb nemzedékek itt a nyelvtanremtő képességről tesznek tanúbizonytságot. Vagyis a nyelvnek nem pusztán önfejlődése van a gyermeknél, hanem a nyelvalkotás sajátos biológiai lehetősége mindannyiunkban megvan (BICKERTON 1992).

Ezt ismertem és használtam BICKERTONból, a távoli Hawain élő nagy tekintélyből, amikor egyszer csak élő emberként megjelent életemben. 2001-ben a Collegium Budapestben SZATHMÁRY EÖRS vezetésével dolgoztunk egy csoportban a megismerés evolúciós keretein, amikor néhány hónapra megjelent Bickerton, csodálatos kedves feleségével, a táncos és gyógytornász Yvonne-nal. Családi barátokká váltunk. Pesten még az akkor nyüzsgő kínai piacra is elvittük őket, kis antropológiai nyelvészeti kirándulásra, megfigyelni a magyar kreolizációját a kínai kereskedőknél. Derekben egy igen komplex embert ismertem meg eközben. Sokoldalú nyelvész volt, aki a terepmunka mellett egyre jobban elmélyült az izmosodó bionyelvészetben is, mely evolúciós és neurobiológiai megfontolásokkal értelmezhetővé tette az ő eredeti bionyelvészeti koncepcióját.

Kiderült azonban az is, hogy Derek mögött kalandos élet is áll. A brit akadémiai karriert megszakítva a nyelvészet előtt tengerész volt, és vízi élményeire alapozó sikeres krimiszerző (pl. Bickerton 1963). Életét közelről is megismertük. Mikor másodszor tanítottam Bloomingtonban, Yvonne-nal meghívtak, hogy feleségemmel és lányunkkal töltsünk nálunk Hawaii egy tavaszi szünetet. A hullám, a virágok, vulkánok és egzotikus ételek közt sokat beszélünk DEREK evolúciós nyelvészeti koncepciójáról is. Meg megismertük magát a nyelvi változatosságot a Hawaii-szigeteken. Az elmélyülést DEREK munkáiban volt alkalmam megismételni, mikor DEREK BICKERTON és SZATHMÁRY EÖRS kezdeményezésére vagy 10 napot töltöttünk együtt Frankfurtban egy igen ambiciózus munkakülésen a „szintaxis evolúciós alapjairól” (BICKERTON–SZATHMÁRY eds. 2009).

BICKERTON, aki önjellemzése szerint afféle utcai nyelvész volt, saját bioprogram felfogását lépcsőzetesen beillesztette a modern bionyelvészet keretébe. BICKERTON felfogásában a mai emberi nyelv kialakulásakor három nagy váltás volt. A bioprogram lenne az a korlátrendszer, mely a hagyományozás esetlegességei, a sztenderd társadalomtudományi modellnek megfelelő „nyitott és tanuláslapú” kibontakozás kereteit megadná. BICKERTON szerint fel kell tételeznünk, hogy volt egy valamilyen értelemben vett ősnyelv a mai értelemben vett nyelv előtt. Ez a protoyelvi rendszer a közlésben olyan kategóriákat alkalmazott, mint a cselekvő, cél, eszköz, hely. A modern nyelv felé vezető átalakulás során megjelentek a produktív nyelvtani műveletek. Formaivá váltak a nyelvtani viszonyok, először a szórendben, majd megjelennek a ragok, a nyelvtani morfémák. A jelentés eltérései egyre inkább formai szerepekben rögzítődnek. Végül pedig megjelennek az üres nyelvtani szerepek, mint a névmások.

BICKERTON felfogásában a mai emberi nyelv kialakulásakor három nagy váltás volt.

1. Az egyik döntő mozzanat a kommunikáció megváltozása, a displacement, a leválás a helyzetről. Az állati kommunikációhoz képest az emberi nyelv különlegessége az, hogy nem csak az itt és most világról tud beszélni. Ez egy biológiai szelekciós folyamat eredménye.

2. Van egy belső folyamat is, az agy újjászervezése, amely lehetővé teszi a komplex agyi szemantika létrejöttét. BICKERTON értelmezésében a komplex multimodális agyi szemantika alapja az idegrendszeri folyamatok belső újraszerveződése.

3. Egy harmadik mozzanat elsősorban kulturális eredetű: a nyelvi és gondolati szintaxis összekapcsolódása, a gondolati világ nyelvivé tétele (vö. BICKERTON 2005).

DEREK ezt az igen sokrétű modern gondolati rendszert rendkívüli egyszerűséggel képviselte. A sokrétű múltbeli rendszer a mai „utcai nyelvész” hétköznapi megfigyeléseit kapcsolja össze a modern evolúciós és idegtudományi elméletalkotással. Életműve az élő példa arra, hogy a szociológiai és antropológiai nyelvészet nem idegen a modern bionyelvészeti gondolkodástól.

Hivatkozott irodalom

- Bickerton, Derek 1963. *Tropicana*. Constable & Company Limited, London.
- BICKERTON, DEREK 1981. *The roots of language*. Karoma Press, Ann Arbor.
- BICKERTON, DEREK 1992. A reprezentációs rendszerek kezdetei. *Café Babel* 3–4: 83–95.
- DEREK BICKERTON 2005. *Nyelv és evolúció*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- BICKERTON, DEREK – SZATHMÁRY, EÖRS eds. 2009. *Biological Foundations and Origin of Syntax*. MIT Press. <https://doi.org/10.7551/mitpress/9780262013567.001.0001>
- PLÉH CSABA 1987. A nyelvi kompetencia evolúciója. In: BALOGH TIBOR szerk., *A tudat evolúciója mai szemmel*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 43–48.
- PLÉH CSABA 2014. *A nyelv evolúciója*. In: PLÉH CSABA – LUKÁCS ÁGNES szerk., *Pszicholingvisztika*. Akadémiai Kiadó, Budapest. 2: 1033–1088.